

Nu de mist van de Coronacrisis optrekt....

De Randstad steeds verder klem OF:

*Hoe een steeds verder uit zijn krachten groeiend stedelijk
gezwell via sociaal-economische en klimatologische
BREUKEN uiteindelijk op KRIMP afstevent.*

Het was een indringend bericht over een brand in de Haagse Schilderswijk afgelopen mei [2021] dat heftig in de media opdook en even snel weer in de vergetelheid raakte. De brand trof vooral Oost-Europese arbeidsmigranten (er vielen God zij dank geen doden), werkzaam in de Westlandse tuinbouw, die daar dicht opeengepakt in krappe brandgevaarlijke huizen woonden. Ook getroffen werd een belendende moskee in de Wouwermanstraat [1]. Jawel dit is de buurt die acht jaar geleden abusievelijk (zoals later bleek) malicieus-islamofob in het dagblad Trouw was geduid als 'shariadriehoek' [2]. We zien hier in een notendop de ernst van de problemen en tegenstellingen waarmee een grote stad in de Randstad als Den Haag mee kampt: sociaal-economisch, op het vlak van de volkshuisvesting, ecologisch en als gevolg van dat alles ook ruimtelijk.

In het jaar daarvóór [2020 dus] waren er tijdens de eerste en tweede Coronagolf waren er berichten opgedoken van mensen die her en der in de ecologisch toch al zo geplaagde bossen en de duinen in Den Haag en tussen Den Haag en Monster tenten en zelf gebouwde houten half ondergrondse hutten hadden opgetrokken. Oost-Europese arbeidsmigranten die na hun ontslag ook uit hun huis waren gezet, daklozen die met de nakende winter onderdak zochten? We weten het niet precies - het is nooit goed uitgezocht [3]. De daklozen kwamen we in de berichtgeving weer tegen aan het eind van de derde golf - eind lente, begin zomer 2021 - toen er voor een deel van hen, tijdelijk onderbracht in hotels, onderdak gezocht moest worden, bijvoorbeeld in het inmiddels brandgevaarlijk verklaarde Dr. Willem Dreeshuis, een verpleeghuis vernoemd naar de befaamde sociaaldemocraat die decennialang aan de overkant van de straat had gewoond, in het deftige 'zand'-deel van de Beeklaan. En tegen dat voornemen van de gemeente waren op hun beurt de gegoede buurtbewoners weer in het geweerd gekomen. [4]. Arm en rijk, zand en veen, arbeidsmigrant en gegoede witte burger, bos en duin - ach, het is het Haagje op zijn smals niet waar? Schrijnend, niet alleen sociaal-economisch, niet alleen op het vlak van de volkshuisvesting maar ook op dat van de ethiek van de volksgezondheid en op het vlak van de ecologie en het klimaat van de stad. Allemaal reuze 'waar', maar daarmee komen we analytisch natuurlijk geen steek verder. Dat komen we wellicht wél als we de problematiek niet primair als iets specifiek Haags duiden, maar door de verschillen tussen de grote steden heen op zoek gaan naar de overeenkomsten en daarbij durven de tot op heden helaas nog steeds dominante denkkaders en benaderingswijzen te doorbreken - wég van het obsessieve Randstad- en BV-Nederland-chauvinisme, wég van het groeidenken, of het hier

gaat om de demografie, de economie of al op even obsessief op overheersing gerichte waterstaatkundige krachtpatserij waar Nederland zo prat op gaat.

Een van die meest storende, tot op heden dominante hardnekkig-verkeerde denkkaders betreft de volkshuisvesting en dan met name het idee dat de huidige explosie van de prijzen van koopwoningen zijn oorzaak zou vinden in een enorme woningnood in absolute zin. Er is wel woningnood natuurlijk, maar niet in absolute zin, maar in relatieve - gemeten naar sociale klasse en geografische spreiding. Gemeten naar het nationale gemiddelde zijn er op iedere 100 woningen 101,2 huishoudens - een zeer bescheiden tekort van rond de 4 %. *"Historisch gezien niet hoog. (...) Dat is lager dan het gemiddelde van de afgelopen 20 jaar."* tweette in dit verband CBS-hoofdeconoom Peter Hein van Mulligen op 28 mei 2021 [5]. Wat betreft de oorzaken van dit bedrieglijke verschijnsel is er natuurlijk allereerst de sociale woningnood, veroorzaakt door de vlucht van mondiale investeerders naar projecten die nog in de huidige tijden van dalende rendementen nog wel de nodige winst opleveren; vastgoed is er een van, en wel een heel favoriete, zeker in een land als Nederland dat voor hen het afgelopen decennia voor hen ruim baan heeft gemaakt, de afgelopen decade met name op het gebied van huisvesting en woningbouw [6].

Daar bovenop komt de regionale (met name Randstedelijke) woningnood. De versnelde economische en in het kielzog daarvan ook demografische overontwikkeling van de Randstad die de laatste dertig jaar onder invloed van de promotie van het concept van de deltametropool in combinatie met een schaamteloze neoliberale afbraak van de ruimtelijke ordening zijn beslag heeft gekregen heeft vooral in en om de Randstad de sociale woningnood op dramatische wijze verscherpt. Inmiddels wordt de laatste jaren meer en meer duidelijk dat niet alleen de sociale en ecologische ratio voor de tot voort kort nog zo succesvolle regionaal-economische politiek van helaas nog immer machtige Randstadlobby afkalft maar nu ook en nu zelfs de puur kapitalistisch-economische ratio. Ontwikkelingen als robotisering en 3D-printing maken een renaissance van de eigen industrie in Europa voor 'het kapitaal' een steeds interessantere optie. Daarmee zouden heel wat productieketens intern Europees verkort kunnen worden en kan en zal de enorme logistieke rol die grote internationale zeehavens als Rotterdam, Antwerpen, Hamburg en Amsterdam nu nog spelen in de komende decennia sterk afnemen, zo is de verwachting [7].

Naast deze puur kapitalistisch-economische redenen bestaat er natuurlijk ook een hele vracht aan andersoortige, au fond wérkelijk legitieme redenen om over te gaan op verkorting van de productieketens, waar mogelijk regionalisering van de economie en tegengaan van uit de hand lopende metropoolvorming: sociale, ecologische, klimaatadaptieve en klimaatmitigerende redenen én ook - sinds de coronacrisis dringender dan ooit - redenen op het vlak van de volksgezondheid. Hieronder gaan we nader in op deze deelaspecten: volkshuisvesting, klimaatadaptatie, klimaatmitigatie, volksgezondheid. Een en ander toegespitst op de situatie in de Randstad, in nauwe relatie met zijn achter- en voorlanden en -wateren. En met suggesties hoe scheefgroei en patstellingen te doorbreken.

=Volkshuisvesting: socialisatie van de woningvoorraad en spreiding van de nieuwbouw

De sociale en politieke tegenstellingen op het woningnoodfront zijn schrijnend genoeg om te pleiten voor een nieuw radicaal sociaal beleid. We schetsten hierboven al de schandalige manier waarop arbeidsmigranten uit hun huis na ontslag pardoes uit huis gezet worden. Het is onderdeel van een proces op een veel breder front waarbij klassen- en rassendiscriminatie hun venijnige rol spelen. Op heel pijnlijke en soms onverbloemde wijze, bijvoorbeeld in het geval van de beruchte Rotterdamwet volgens welke minvermogenden en anderen met een minder gunstig politieel of etnisch profiel uit bepaalde 'moeilijke' buurten geweerd mogen worden. Deze wet wordt vooral toegepast in de sociaal

sterk geërodeerde zuidvleugel van de Randstad - behalve in Rotterdam ook in Vlaardingen, Schiedam en Dordrecht; de wet is daarnaast ook opvallend populair op en rondrand van Brabant, in steden op de 'Drooglijn' (de term wordt verderop uitgelegd) als Tilburg, Den Bosch en Nijmegen. De wet heet bedoeld zijn om de sociale leefbaarheid te verbeteren, maar heeft zo heeft onderzoek inmiddels uitgewezen daar nauwelijks een gunstig effect op, maar brengt wel een versnelling van de gentrificatie in de desbetreffende buurten met zich mee en drijft de allerarmsten de stad uit [8]. Dramatische processen die ook elders in de Randstad ook zonder Rotterdamwet net zo hard zo niet harder plaats grijpen overigens - neem in dit verband de lompe stadsvernieuwing plannen in Den Haag Zuidwest [9] en de gentrificatie die in het o zo hip-linkse Amsterdam in een ijzingwekkende stroomversnelling is geraakt [10].

Afschaffing van de Rotterdamwet zou hier in ieder geval een van de eerste minimumeisen moeten worden op het front van de sociale woningnood, samen met eisen als een moratorium op sloop en verkoop van sociale woningbouw aan particulieren en een democratisering van onderop van de woningbouwcorporaties. Dat zou de humanitair-sociale basis moeten vormen van waaruit verder gewerkt kan worden een socialisering van de huisvesting en van de hele vastgoed- en woningvoorraad waarmee de vastgoedeigenaren en -speculanten buiten spel gezet worden en de basisdemocratische zeggenschap over de woningvoorraad doorgezet kan worden.

Een betere geografische spreiding van de woningvoorraad over het land vormt de tweede remedie tegen de woningnood. Dat zou de overdruk op de volkshuisvesting in Randstad kunnen ontlasten. Maar is er buiten de Randstad dan wel genoeg werkgelegenheid om die extra woningen daar met mensen te kunnen vullen? In Noord Brabant in ieder geval al wel volop, maar daar blokkeert de hopeloos vastgelopen stikstofcrisis nu juist het bijbouwen. In het oosten en noordoosten liggen de nodige economische ontwikkelings- en werkgelegenheidspotenties, maar die behoeven hier en daar een steuntje in de rug van de overheid - hier vooral op het gebied van de infrastructuur, en dan niet alleen in de verbindingen met de Randstad, maar vooral in de regio's zelf en - nog belangrijker - in de verbindingen met stedelijke netwerken net over de grens vanuit Twentestad met Münster en Osnabrück, vanuit Eemhaven/ Groningen / Assen met Bremen en Oldenburg [11]. Waak er bij dit bijbouwen in het zuiden oosten natuurlijk wel voor dat we niet in dezelfde fouten vervallen die in de Randstad gemaakt werden en worden: vrijwaar waterstaatkundig kwetsbare locaties((denk in dit verband aan de recente overstromingen in Zuid Limburg) en cruciale groenblauwe verbindingzones van bebouwing!

Natuurlijk, in de tussentijd ontkomen we er niet aan voor de korte termijn (dit decennium) om ook in en om de Randstad het nodige bij te bouwen, al zou door socialisatie van de vastgoed- en woningvoorraad al heel wat leegstand en inefficiënt ruimtegebruik doortastend aangepakt kunnen worden. Maar doe dat bouwen dan wel op de goede plekken en niet op waterstaatkundig precare locaties zoals nu in de Zuidplaspolder, zo ongeveer het laagste punt van het land. En doe dat dan goed gedoseerd, goed afgewogen - houd er dan bij voorbeeld rekening mee dat er de komende decennia heel wat vaak ruime woningen van uitstervende babyboomers juist in en om de Randstad vrij zullen komen.

=Klimaatadaptatie: Randstad krimpt, verdere verstedelijking achter de 'Drooglijn'

De Randstad zal onder invloed van de klimaatverandering onvermijdelijk krimpen. Allereerst fysiek-landschappelijk: er zal hier meer ruimte voor de dynamiek van het water gegeven moeten worden, en als we dat niet zelf niet doen, pakt het water heus wel zelf zijn nodige ruimte - met alle noodlottige gevolgen van dien. Meer ruimte voor het water betekent hier onvermijdelijk ook minder ruimte voor de stad. Met het oprukken van het water moeten we de verstedelijking landinwaarts verleggen, op en achter de zone die wij in de kolommen op deze site 'Drooglijn' doopten. Die lijn

loopt van zuidwest naar noordoost door Nederland van Breda via Den Bosch, Nijmegen/ Arnhem, Utrecht, Amersfoort en Zwolle naar Groningen. Ten noordwesten van die lijn zal het land meer en meer ten prooi vallen aan de steeds grilliger wordende luimen van het water. Veilige locaties voor verdere verstedelijking bevinden zich achter - ten zuidoosten van - die lijn; de economisch en transportlogistiek gunstigst gelegen plekken moeten we in de toekomst zoeken op en vlak achter die Drooglijn. Op demogelijke consequenties van die operatie gingen wij in de kolommen op deze site al meermalen in, het meest uitgebreid in het artikel genoemd onder noot [12].

=Klimaatmitigatie: ontmetropolisering', landbouw en landschap broeikasgas-neutraal

Bij al deze nadruk op de klimaatadaptatie mogen we onze inspanningen op het gebied van de klimaatmitigatie niet laten verslappen, want zonder die inspanningen wordt onze situatie *so wie so* onhoudbaar. Vergeet bij alle inspanningen voor de mitigatie niet de invloed van de stad- en dan met name de grootstad - op de uitstoot van broeikasgassen. Uit recent Europees onderzoek is naar voren gekomen dat miljoensteden in dit opzicht verantwoordelijk zijn van ruimde helft van de co2-uitstoot én dat Europese en Noord-Amerikaanse grote steden per hoofd van de bevolking wat dit betreft beduidend slechter scoren dan hun collega's in de Derde Wereld [13]. Laten we daarom de verleiding weerstaan om van de Randstad een miljoenenstad te willen maken die zo nodig de *rat race* met de mondiale concurrentie wil aangaan. Hier zou een beleid van ontstedelijking, of op zijn minst 'ontmetropolisering' juist zeer heilzaam kunnen werken.

Vergeet overigens in dit verband evenmin dat ook de intensieve landbouw in de ommelanden van de steden van de Randstad in niet onaanzienlijke mate verantwoordelijk is voor de klimaatopwarming. Door de sterke drooglegging die de in de intensieve landbouw nodig is zijn de Nederlandse veenweidegebieden in hun huidige staat bijvoorbeeld jaarlijks voor goed voor even veel CO2-uitstoot als uit twee miljoen personen auto's - die uitstoot komt vrij als gevolg van de oxydatie (het 'wegroesten') van de uitdrogende bovenkant van het veen [14]. En veenweidegebieden vinden we juist in overvloed in de ommelanden van de steden van de Randstad. De intensieve landbouw bedreigt hier bovendien de stad zelf, en wel in heel letterlijke zin. De met drooglegging en oxydatie gepaard gaande bodemdaling ondermijnt namelijk de fundamenteën van de bestaande bebouwing en bijbehorende infrastructuur zoals wegen en leidingen in de steden en dorpen in en om de Randstad en vormt daarmee ook een belemmering voor verdere stadsuitbreidingen. Dit bodemdalingsprobleem speelt overigens op termijn niet alleen in veenweidegebieden op het oude land, maar ook in de Zuiderzeepolders (bodemdaling hier ook als gevolg van de inklinking van de klei) en dan met name in zuidwestelijk Flevoland [15] - een geliefd uit- en overloopgebied voor Groot Amsterdam -, waar projectontwikkelaar s AM en Amvest azen op een (omstreden) nieuwe stad tussen Almere en Zeewolde [16]. Kortom: over de hele linie doemt hier op termijn het perspectief van krimp op.

=Volksgezondheid: stad en ommelanden leefbaar, de zorg boven de economie

Tijdens de *lock-downs* in de diverse golven van de Coronacrisis werden we geconfronteerd met de nadelige consequenties van het leven in een grote dichtbevolkte stad in dergelijke omstandigheden. Het meest nijpend waren natuurlijk de omstandigheden aan de onderkant van de stedelijke sociale ladder waar krappe slechte behuizing tot vaak tot onhoudbare situaties leidde, sociaal en psychisch. Het gebrek aan levensruimte, in 'normale'

omstandigheden hier toch altijd al in het onderbewustzijn latent aanwezig, werd in tijden van gedwongen beperkte bewegingsvrijheid des te sterker gevoeld. De lichamelijke smetvrees die alle preventieve maatregelen met zich meebracht en na het opduiken van steeds weer opduikende mutaties van het virus nog steeds opnieuw meebrengt deed en doet het idee post vatten dat de grote stad nu bepaald niet medisch de meest veilige plek is om te wonen. Wie het zich kan permitteren zoekt inmiddels zijn heil bij voorkeur buiten de stad - tot aan het hoge noorden aan toe, waar bijvoorbeeld de al bijna wegens te geringe belangstelling mislukte 'Blauwestad', een reeks van riant opgezette villanederzettingen aan nieuw aangelegde waterpartijen in de provincie Groningen, zich in een plotselinge en onverwacht grote belangstelling mocht en mag verheugen, zeker nu het bouwprogramma is uitgebreid met de nodige beduidend bescheidener woningen [17]. Deze trek naar buiten was overigens al ruim vóór de Coronacrisis op gang gekomen en heeft met het in zwang raken van thuiswerken tijdens de Coronacrisis de wind flink in de zeilen gekregen [18]. Het neoliberale huisvestings- marketingconcept van de 'deltametropool' lijkt dus inmiddels structureel sterk aan populariteit te hebben ingeboet, zeker op locaties in de Randstad waar de stenen stad stuit op de glazen stad en de (nu nog fossiele) industriestad zoals in Rijnmond/ Haaglanden en in de IJmond/ Groot Amsterdam. De zorg om de leefbaarheid - ook letterlijk op het gebied van de volksgezondheid - is hier en op menig andere plek in en om de Randstad decennialang dermate verwaarloosd dat de zaak hier niet meer gezond te krijgen is zonder substantiële transformaties: ontstelijking - op zijn minst stedelijke verdunning - van de stenen stad, uitbannen of op zijn minst sterk terugbrengen van de hoofdzakelijk op de export gerichte, energieverblindende en letterlijk vergiftigende glastuinbouw en met zijn schandalige arbeidsomstandigheden én – lest best - een afscheid van de vervuilende fossiele industrie [19].

=Tot slot: de demografie - krimp na 2050, van wereldwijd tot en met nationaal

“De gevolgen van deze demografische verschuiving zullen kolossaal zijn. De klassieke bevolkingspiramide met weinig ouderen aan de top en veel jongeren aan de onderzijde komt er wereldwijd door op zijn kop te staan. In 23 vooral Aziatische en Europese landen zal de huidige bevolking zelfs meer dan halveren. Dit geldt voor onder meer Italië, Spanje, Portugal, Polen, Roemenië, Oekraïne, Japan, Thailand, en Zuid-Korea. Ook China's bevolking zal ver terugvallen, van 1,4 miljard naar 732 miljoen. En Nederland? Ook dat zal zich niet aan deze trend onttrekken. De bevolking valt er naar verwachting terug van ruim 17 miljoen tot 13,6 miljoen [rond het jaar 2100].”

Aldus de meest recente prognose voor de ontwikkeling van de omvang van de wereldbevolking voor de rest van de eeuw volgens de recente immense studie van *het Institute for Health Metrics and Evaluation* in de Amerikaanse stad Seattle onder leiding van biostatisticus en hoogleraar Stein Emil Vollset [20], een prognose die in het verlengde ligt van eerdere onderzoeken als dat van de Canadese onderzoekers Bricker en Ibbitson [21]. In het meest waarschijnlijk geachte zogeheten 'middenscenario' van de demografische voorspellers van de UN wordt uitgegaan van een doorgroei van de wereldbevolking tot zo'n 9,2 miljard inwoners rond het jaar 2100, waarna een stagnatie en daarna een afname inzet. Die verdere doorgroei voor de rest van deze eeuw zou niet in de laatste plaats veroorzaakt worden door het feit dat het aantal geboren kinderen per vrouw in de vruchtbare leeftijd vooral in Afrika bezuiden de Sahara en het in het Midden Oosten nog beduidend langer hoog zou blijven dan eerder geprognostiseerd werd. Maar er bestaat ook een laag UN-scenario waarin de wereldbevolking rond 2050 piekt bij 8,5 miljard mensen om daarna te tamelijk snel dalen om rond

2100 weer terug te zijn op de huidige 7 miljard. Er zijn namelijk ook diverse onderzoekers die denken dat een doorzettende urbanisatie en vooral een verdere *empowerment* van vrouwen ook in een werelddeel als Afrika veel eerder dan de UN verwacht tot daling van het kindertal zal leiden. Bricker en Ibbitson noemen in dit verband onder meer de Weense onderzoeker Wolfgang Lutz, de Noor Joergen Randers, de Zweedse statisticus Hans Rosling en de Deutsche Bank in een rapport van zijn globale strateeg Sanjeev Sanyal uit 2013 [22]. *Off the record* zouden veel meer demografen - ook die van de UN - hun twijfels hebben over het UN-middenscenario, maar zouden daaraan geen ruchtbaarheid aan willen geven om zo de nodige druk op de geboortebeperkingsketel te kunnen houden, zo laten onze Canadese auteurs doorschemeren. Deze onderzoekers hebben met name kritiek op de UN-*Annahme* dat in Afrika bezuiden de Sahara de verlaging van het kindertal de komende decennia zich slechts vertraagd zou doorzetten gezien de taaiheid van de daar heersende cultureel-tribale verhoudingen. Aan de hand van voorbeelden uit Kenya laten zij echter zien dat bijvoorbeeld de combinatie van de traditioneel gebruikelijke onderhandelingen over de hoogte van de bruidsschat en de verhoging van het opleidingsniveau van vrouwen er hier juist toe leidt dat huwelijken en dus geboortes worden uitgesteld om zo een hogere bruidsschat te kunnen bedingen. Het is maar een van de voorbeelden die naar voren gebracht worden om duidelijk te maken dat er meer dan genoeg redenen zijn om aan te nemen dat ook in Afrika evenals elders in de wereld onderwijs en *women empowerment* wel degelijk tot een verdere en versnelde daling van kindertal kunnen leiden.

Wat als een omkering van groei naar krimp van de omvang van wereldbevolking dus al rond 2050 plaats grijpt? Hoe kan de wereld er dan uit zien?

Een Afrika dat tijdig demografisch stabiliseert en hopelijk eindelijk zelf de vruchten kan plukken van eigen natuurlijke rijkdom?

Een Europa waar de demografische krimp verder doorzet en zich hopelijk inmiddels wel deugdelijk beleid heeft weten te ontwikkelen om dat gegeven van krimp economisch, ecologisch en ruimtelijk adequaat op te kunnen vangen?

En een Nederland dat het huidige beleid in zijn economisch en demografisch sterk op groei gerichte metropolen, nota bene geconcentreerd in de klimatologisch meest kwetsbare zones van ons werelddeel, eindelijk heeft weten te verruilen voor een beduidend evenwichtiger sociaal-economische, ecologische en ruimtelijke benadering?

NOTEN

[1]

Zie bijv.: Robbert van Kleef, *Slachtoffers woonden onder schrikbarende omstandigheden – Matrassen zelfs in het tuinhuisje* Den Haag [Radio West] 21 mei; 2021 zie link:

<https://www.omroepwest.nl/nieuws/4401728/slachtoffers-brand-woonden-onder-schrikbarende-omstandigheden-matrassen-zelfs-in-het-tuinhuisje>

[2]

Zie: Martijn de Koning, *Van 'Vergeten Driehoek' naar 'Islamofobie Driehoek'* In: *Republiek Allochtonië* 1 juni 2015; zie link:

<https://www.republiekallochtonie.nl/blog/missers/van-vergeten-driehoek-naar-islamofobie-driehoek>

[3]

Zie o.m.:

Migranten in Westland wonen in tenten en hutjes door gebrek aan huisvesting In: *NOS Nieuwsuur* 8 oktober 2020; zie link: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2351540-migranten-in-westland-wonen-in-tenten-en-hutjes-door-gebrek-aan-huisvesting>

Michiel van Gruijthuijsen, **Actie tegen illegale bewoning:: groot tentenkamp in de duinen tussen Westland en Den Haag ontruimd** In: *Algemeen Dagblad* 22 oktober 2020; zie link: <https://www.ad.nl/westland/actie-tegen-illegale-bewoning-groot-tentenkamp-in-duinen-tussen-westland-en-den-haag-ontruimd~a2f7c2b4/>

Michiel van Gruijthuijsen, **'Geen signalen' dat arbeidsmigranten in Westland in tenten en hutten wonen** In: *Algemeen Dagblad* 16 november 2020; zie link: <https://www.ad.nl/westland/geen-signalen-dat-arbeidsmigranten-in-westland-in-tenten-en-hutten-wonen~a16b1a8d/>

[4]

Christiaan Weijts, **Dat hier 199.999 euro voor gevraagd wordt: een symptoom van een krankzinnige woningmarkt.** In: *NRC/ HB* 28 mei 2021, zie link: <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/05/28/placebo-inspraak-a4045217#/handelsblad/2021/05/28/%23102>

[5]

Zie voor de tweet van Van Mulligen: <https://twitter.com/phvmulligen/status/1398216969158025216>

Zie in dit verband ook: Ewald Engelen, **Boomers** In: *De Groene Amsterdammer* van 29 juli 2021 zie link: <https://www.groene.nl/artikel/boomers>

[6]

Hierop wijst behalve Engelen ook Senad Delic in diens artikel **Bijbouwen is zinloos zolang vastgoedbazen vrij spel houden op de huizenmarkt** In: *Het Parool* 23 juli 2021, zie link: https://www.parool.nl/columns-opinie/opinie-bijbouwen-is-zinloos-zolang-vastgoedbazen-vrij-spel-houden-op-de-huizenmarkt~b5e6e06b/?fbclid=IwAR2AGl_LqF_Alou3J1-Lgf7XE-hXImBOX767XFhIb9s0zDHn7-hMibpWSNU&utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=copylink

Sluutelpassage in dit artikel: “Bijbouwen van huizen moet daarom hand in hand gaan met de onteigening van grote bezitters en de nationalisering van de huisvesting. Nationaliseer de gehele huisvesting en laat huurders een symbolisch bedrag van ongeveer 300,00 euro betalen. Maak dat 500,00 euro voor grotere huizen. De enige grote verliezer van deze verandering zijn de vastgoedmagnaten. Die moeten dan namelijk een echte baan gaan zoeken. Je weet wel – zoals wij normale mensen.”

[7]

Meer over de te verwachten – met name ruimtelijke - effecten van robotisering en 3D-printing o.m. in dit artikel eerder gepubliceerd op deze site: **Hoe leefbaar wordt de smart city? 3D-printing en de Waaierstad** Zie link: <http://www.dubbelkrimp.nl/downloads/winter-2018/BerichtenDigiruimtelijkfrontWinter201718.pdf>

[8]

Over de effecten van de Rotterdamwet zie o.m.: Cody Horstenbach, **Rotterdamwet is mislukt** In: *Sociale vraagstukken* 10 juni 2016; zie link: <https://www.socialevraagstukken.nl/rotterdamwet-is-mislukt/>

[9]

Zie over de sloop- en stadsvernieuwingsplannen in Den Haag Zuidwest o.m.:

Tim de Boer, **Dreven Gaarden Zichten: Zonder concreet plan 90% van de woningen slopen?** 2 februari 2021; zie link:

<https://haagsestadspartij.nl/dreven-gaarden-zichten-zonder-concreet-plan-90-van-de-woningen-slopen/>

Peter Bos, **Haagse sloopwoede houdt niet op** 15 maart 2021; zie link: <https://haagsestadspartij.nl/haagse-sloopwoede-houdt-maar-niet-op/>

Peter Bos en Tim de Boer, **Haagse stadspartij: “Renoveer de Dreven, Gaarden en Zichten”** 16 juli 2021; zie link: <https://haagsestadspartij.nl/haagse-stadspartij-renoveer-de-dreven-gaarden-en-zichten/>

[10]

Floor Milikowski, *Het verzet tegen gentrificatie: Wie bepaalt de waarde der dingen?* In: De Groene Amsterdammer 16 juni 2021; zie link: <https://www.groene.nl/artikel/wie-bepaalt-de-waarde-der-dingen>

[11]

Meer hierover iun het eerder op deze site gepubliceerde artikel *Verschuivingen in de verstedelijking in de Lage Landen van de 21^e eeuw: Tm Rijsel en Osnabrugge* Zie link: <http://www.dubbelkrimp.nl/downloads/winter-2020/BerichtenDemografischUrbaneFrontWinter20192020.pdf>

[12]

Zie hierover het eerder op deze site gepubliceerde artikelartikel: *Een gevaarlijke illusie, die probleemloos groeiende eco-Randstad - Een stad is geen eiland* Zie link: <http://www.dubbelkrimp.nl/downloads/winter-2020/HoofdartikelWinter20192020.pdf>

[13]

Zie hierover o.m.

Handvol grootsteden produceert helft van alle broeikasgassen In: *De Morgen* 12 juli 2021; zie link: <https://www.demorgen.be/tech-wetenschap/handvol-grootsteden-produceert-helft-van-alle-broeikasgassen~b92f5981/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

Merel Wiersma, *Drukt bewoonde delen wereld belangrijkste bron co2-uitstoot* In: NRC/HB 15 juli 2021, zie link: <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/07/15/drukt-bewoonde-delen-wereld-belangrijkste-bron-co2-uitstoot-a4051151>

[14]

Zie hierover o.m. : C. Kwakernaat e.a. , *Veenweiden en klimaat – Mogelijkheden voor mitigatie en adaptatie* *TNO Publications*, gepubliceerd in *Bodem* juni 2010. Nr 3/ 6-8

[15]

Bodemdaling Flevoland Wageningen [WUR]/ Lelystad [Provincie Flevoland] 2019; zie link: <https://www.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=89ea17fbe6d241528c2ec4757d1e56e4>

[16]

'Eemvallei' zou de nieuwe stad moeten gaan heten. Hierover o.m.: *Duyvvestein: Plan voor nieuwe stad Eemvallei Is ondermijning van Almere* [<https://www.nul20.nl/duivesteijn-plan-voor-nieuwe-stad-eemvallei-ondermijning-van-bestaande-stad-almere>] en *Voorstel voor een nieuwe stad van 50.00 inwoners in zuidelijk Flevoland* [<https://www.nul20.nl/voorstel-voor-nieuwe-stad-met-50000-woningen-zuidelijk-flevoland>], beide artikelen in *Nul20* van 22 juni 2021

[17]

Mark Middel, *Van mislukt project tot gewilde woonplaats: het succes van Blauwestad* In: *NRC/ HB* 5 augustus 2021 – zie link: <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/08/05/het-venetie-van-oost-groningen-overwon-de-opstand-a4053857#/handelsblad/2021/08/06/#112>

[18]

Zie het artikel eerder op deze site: *De nieuwe ruimtelijke orde van het thuis werken in de digitale Lage Landen - Een uitgelezen aanleiding om aan de ruimtelijke en ecologische klem te kunnen ontsnappen* – zie link: www.dubbelkrimp.nl/downloads/herfst-2020/HoofdartikelHerfst2020.pdf

[19]

Op alle drie de fronten (de stenen stad, de glazen stad en de fossiele industriestad) is het in de Randstad lelijk scheef gelopen en dreigt de zaak bij verdere groei en verstedelijking nog verder scheef groeien.

>Wat betreft de stenen stad zou de leefbaarheid bij verdere verdichting met hoogbouw nog verder teruglopen, zowel vanuit het oogpunt van de volksgezondheid als dat van de ecologie. De Mien Ruijs van de

openbaar toegankelijke verticale groenblauwe hoogbouw moet nog geboren worden. Zie hierover ook het volgende artikel dat eerder in de kolommen van deze site verscheen: **Een gevaarlijke illusie, die probleemloos groeiende eco-Randstad**, zie link: <http://www.dubbelkrimp.nl/downloads/winter-2020/HoofdartikelWinter20192020.pdf> En wat er nu al aan hoogbouw in de Randstad bijkomt of binnenkort bijkomt kan de toets de kritiek al helemaal niet doorstaan. Neem bijvoorbeeld de situatie in Den Haag waar onmisbare ecologische verbindingen zullen verdwijnen bij de uitvoering van de nieuwbouwplannen in De Binckhorst en Den Haag Zuidwest. Zie hierover o.m.: **Den Haag Zuidwest wordt met nieuwe plannen minder groen: 'We hadden toch besloten dat te behouden?'** In: **Den Haag FM** 8 juni 2021, zie link: <https://denhaagfm.nl/2021/06/08/den-haag-zuidwest-wordt-met-nieuwe-plannen-minder-groen-we-hadden-toch-besloten-dat-te-behouden/>

>De glazen stad vormt wegens de schandalige arbeidspraktijken, het mateloze energieverbruik en het gebruik van pesticiden een grote bedreiging op sociaal gebied, het en op het vlak van duurzaam energiebeleid en de volksgezondheid. Denk wat betreft de volksgezondheid bijvoorbeeld aan het verband tussen het gebruik van bestrijdingsmiddelen en het voorkomen van de ziekte van Parkinson - zie hierover o.m.: **Neuroloog luidt noodklok – bestrijdingsmiddelen gelinkt aan Parkinson** In: **GGZnl** 19 juli 2021, zie link: <https://ggz.nl/neuroloog-luidt-noodklok-bestrijdingsmiddelen-gelinkt-aan-parkinson/>

>Het vergroenen van de industriestad zal nog heel wat voeten in aarde hebben. In het geval van Tatasteel in de IJmond bijvoorbeeld, berucht om zijn ziekteverwekkende luchtvervuiling, dreigt de Randstad de boot te missen. Het lijkt een klassiek geval te worden van *Too little too late*. Voor een succesvolle realisering van bijvoorbeeld de [o.m. waterstof- FNV-]plannen is een robuuste staatsinterventie gewenst en zelfs dan is het nog maar zeer de vraag of 'Brussel' 'Den Haag' de nodige ruimte op Europese staalmarkt gunt. Rutte en vooral de vrekke Hoekstra hebben daar de laatste jaren heel wat *goodwill* verspeeld. Wat betreft het FNV-plan zie o.m.: Casper Schrijver, **Tatasteel kan veel sneller CO2-uitstoot en omgevingsoverlast verminderen** In: **FNV Nieuws** 14 mei 2021, zie link: <https://www.fnv.nl/nieuwsbericht/sectornieuws/metaal/2021/05/tata-steel-kan-veel-snelser-co2-uitstoot-en-omgevi>

[20]

Zie: Floris van Straaten, **De wereldbevolking slinkt en vergrijsst nog sneller dan gedacht en 'de gevolgen zullen enorm zijn'** geciteerd in: **NRC/HB** 1 februari 2021 Zie link: https://www.nrc.nl/nieuws/2021/02/01/bereid-je-voor-op-een-slinkende-en-grijzere-wereldbevolking-a4030026?fbclid=IwAR3xSYVESIIW4cCi65XXVNettZN_s8QLApEpExJhJdIpz1MaMomUqtUUSE#/handelsblad/2021/02/02/#114

[21]

Zie over eerdere studies die al in een zelfde richting wijzen het boek van de Canadese onderzoekers Darrell Bricker en Joh Ibbitson, **Empty planet -The shock of global population decline** Londen [Uitg. Robinson] 2019 en soortgelijke onderzoeken, aangehaald in het **artikel Global Population Decline & de EU 7 als het nieuwe Europa** Zie link: <http://www.dubbelkrimp.nl/downloads/zomer-2019/RedactioneelZomer2019.pdf>

[22]

World population to peak by 2055: report zie ook: <https://static2.businessinsider.com/deutsche-population-will-peak-in-2055-2013-9> en <https://www.cnn.com/id/101018722>